

իրն-Օմարի գիրքն ու այնտեղ ցայսօր տիրող վիճակը են. (էջ 21—41). Բնականապէս ընդարձակ տեղ տրուած է պեղմանց եւ գտնուած արգեանց, յատկապէս Բաբելոնի յատակագծի խնդիրն, յիշատակարանաց եւ արձանագրութեանց: Անդամ բեւեռագրութեան ընթերցման խնդիրները շօշափուած են: Եւ Դելիւ մտադիր կ'ընէ թէ այս վերջին պեղմանց արդիւնքներէն մին պիտի ըլլայ նաեւ լուծել բեւեռագրութեան ծագման խնդիրը, այն՝ թէ ինչպէս նախնական պատկերագրէ յառաջ եկած է իւրաքանչիւր բեւեռաձեւ: Համառօտիւ բացատրուած է այս կէտը՝ նաեւ Համեմատական տարատեսիկով. (Տմութ. էջ 44—50): Թէ այս եւ նման պեղմունք եւ գիւտը որչափ կարեւոր են պատմութեան համար, ակնյայտի է. եւ Դելիւ կը բացատրէ քանի մ'օրինակներով: Այսպէս այժմ գիտենք, կ'ըսէ, որ ծայրէ ծայր շինծու է շերտագոյնայ այն պատմութիւնը թէ Վիւրոս Եփրատի ընթացքը փոխել տուած եւ այնպէս գիշերը մտած ըլլայ Բաբելոն: Բոլորովին ուրիշ բան կ'ընէ գլանիկ մը՝ Վիւրոսի յայտարարութիւնն առ Բաբելոնացիս, որմէ եւ Բելի տաճարին տարեգիրքներէն կը տեսնենք որ «տանց կուուց եւ ճակատի», մտած է Վիւրոս ի Բաբելոն, որ մասնութեամբ իրեն յանձնուած էր: Բաբելոնցիք ի բանի էին Պարսից Հնա եւ վերստին ձիթենեօք ի ձեռին ընդունանք: Նոյնպէս զոյց է միայն Հերոդոտի պատմածները Դարեհի զԲաբելոն քսան մօտ պաշարելու մասին եւն, որով «Հերոդոտոս» պատմութեան հայրը՝ առաջին զոհն եղած է արեւելեան զրուցատրութեան. (տես էջ 50—31) Կը թուուի՝ միւս կէտերը:

Զնեք կրնար միայն՝ գտնէ հարեւանցի՝ չլիւշել այն միջոցները, որոնք՝ կը կարծէ Դելիւ՝ այս կողմերը կրնին գործաւ պիտի ընեն: Առաջինն է (— արգեն վարժած ենք տեսնելու ամէն նոր գերմանացի ուղեւորի տեղեկագրութեանց մէջ, —) անպատճառ Գերմանացաց շինած եւ շինելու ձեռնարկած Բաղդատեան երկաթուղին. այլէ՞ գերմ. տնտեսական տիրապետութիւն) երկրորդը կ'ակնարկէ Դելիւ իս խորհրդածութեան. Դելիւ Ուսհայի քարտու ու ակերակ գերեզմանոցէ կը մանէ քաղաքն, ուր ամենուն գիտաց զկայ տակաւին նկարագրուած կը տեսնէ անցելոյն արհաւիրաց ստուերն. եւ սակայն ուրիշ պատկեր մը կը տեսնէ մանելով միջին դռնէ մ'ընդգրծակ հրապարակ մը, որ բերեցն «բաբելոնաքարայ» էր՝ իսկ այժմ Գերմ. Որբանոց:

Եւ հոս հայ մանկուայ խումբ մ'ուրախ զուարթ կը խաղար ու կը զուարճանար: Նախորդ ուղեւորութեան տիրաւոր յիշատակներէն ետքը կ'ըսէ, «մեր յիւսիս ունեցած Գերմ. Որբանոցին մէջ քի մ'անցնենք մարդու հոգին կը բնցրէ անպատմելի ուրախութեամբ. եւ յաւսով՝ ամբողջ երկրին համար» (էջ 56—71) Դելիւն ակնարկածը մեկնել պէտք էկայ: Եւ սակայն մենք փոքրիկ կասկած մ'ունինք: Արգեն Բաղդատի երկաթուղին եւ գերմ. «տառքեւութիւն» պիտի յաջողին նաեւ ի հիմանց բարեփոխել շարք մը յատմութեանց, զոր ինքն իսկ Դելիւ գեղեցիկ նկարագրած է, խոսելով յատկապէս Արաբաց եւ Քրդաց մասին, ազգերու՝ «որոնց հնա գլուխ չկրցան ելլել, կ'ըսէ, նոյն իսկ Ասորեստանցիք եւ Բաբելոնացիք, ազգեր» որ հազարաւոր տարիներէ ի վեր ազատութեան աննուաճելի սէր մ'ունին եւ անընդել բնածին յօտարութիւն մը կուուց եւ աւարառութեան. (էջ 171) Սակայն ապագայն գուշակելը թուուիք մէկգի:

Նկարներուն, որոնց մէջ մասը Koldewey եւ Andrae լուսանկարներու վրայէն է, ի հարկէ մեծաթոյն մասը Բաբելոնաքարն է յարակցաց կը վերաբերի: Բայց առանձինն յիշելու ենք Ցիգրիսի եւ Եփրատայ տեսարաններէն զառքերական քանի մը տեսարաններ (էջ 10, 17—9, եւն): Ցիգրանակերտ եւ մերձակայ Ցիգրիսի կամուրջ (էջ 21—2) Գերմ. Հիւանդանոց եւ Որբանոց յիւսիս (էջ 54—57) եւն:

4. Ե. Ե.

ԲՈՎԱՆՆԵՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

- ՌԵՍՈՒՄՆԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ — Թուղթ Թոյլ. Ա. Կաթողիկոսաց, ԳԼ. Ե. Կամար 7, 8, առ Հայս. 225:
ԼԵՃՈՒՆԱՐԱՆԱԿԱՆ — Հայտնի եւ զրացի լեզու-
նոցը. 235:
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ — Ծոյիչ, քննական ուսումնա-
սիրութիւն. 239:
ԱՇԽԱՏԱՆԱԿԱՆ — Հին Հայոց տնտեսական
նոցը. 248:
ԿՆՆԱՆԱԿԱՆ — Սարգիս արքայ, Սառաֆեան
250:
ՄԱՏԵՆԱՌՈՍԱԿԱՆ — Նախկին զրախտի աշխար-
հին մէջ. 265:

Հ. ԲՈՎԱՆՆԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ

ՎԻԵՆԱ, ՄԻՒՐԱՐԵՐԱՆ ԳՐԱԿԱՆ